РОЗДІЛ 8.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.412

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

LEGAL REGULATION AND CRIMINAL LEGAL SUPPORT FREEDOM OF SPEECH AND JOURNALISTS ACTIVITIES ON THE INTERNET

Павликівський В.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін та адміністративного права
Харківського економіко-правового університету

В статті розглянуті питання визначення нормативно-правового статусу журналіста та проблеми регулювання діяльності Інтернет-ЗМІ в Україні. Звернуто увагу на проблему кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності журналістів в мережі Інтернет. На основі аналізу міжнародного та зарубіжного законодавств запропоновано напрями вдосконалення вітчизняного законодавства щодо діяльності Інтернет-ЗМІ в Україні.

Ключові слова: свобода слова, право на інформацію, статус журналіста, мережа Інтернет, Інтернет-ЗМІ, кримінальна відповідальність.

В статье рассмотрены вопросы определения нормативно-правового статуса журналиста и проблемы регулирования деятельности Интернет-СМИ в Украине. Обращено внимание на проблему уголовно-правового обеспечения свободы слова и деятельности журналистов в сети Интернет. На основе анализа международного и зарубежного законодательств предложены пути совершенствования отечественного законодательства о деятельности Интернет-СМИ в Украине.

Ключевые слова: свобода слова, право на информацию, статус журналиста, сеть Интернет, Интернет-СМИ, уголовная ответственность.

The article deals with the definition of the regulatory status of journalists and the problem of regulating the activities of Internet media in Ukraine. Attention is paid to the problem of criminal law to ensure freedom of speech and journalistic activities on the Internet. Based on the analysis of the international and foreign legislation proposed ways to improve national legislation on the activities of online media in Ukraine.

Key words: freedom of speech, right to information, status of the journalist, Internet, online media, criminal responsibility.

Актуальність теми. Конституція України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Реалізація зазначеного права в сучасному суспільстві здійснюється через засоби інформації, яким гарантується свобода діяльності та захист від цензури. Свобода слова та свобода діяльності засобів масової інформації є основою розвитку та становлення демократії в державі, дозволяє налагодити комунікацію між суспільством та владою. Наприкінці XX – початку XXI ст. виникли та продовжують виникати нові засоби комунікації, зокрема, мобільний зв'язок, мережа Інтернет. Журналістика міцно освоїла Всесвітню мережу. Майже всі серйозні інформаційні видання в Україні мають он-лайнові версії журналів та газет. Будь-які події та новини миттєво з'являються в мережі та розповсюджуються користувачами Інтернет. Якщо донедавна Інтернет не міг розглядатися у якості загальнодоступного засобу масової інформації на кшталт традиційних радіо, телебачення чи друкованих ЗМІ, то нині Інтернет-журналістика стала вагомою складовою інформаційної індустрії в Україні, а Інтернет-ЗМІ для українських користувачів – впливовим джерелом інформації. Темп сучасного життя тяжіє саме до миттєвого отримання інформації та подолання бар'єрів у часі і просторі Проте чинне законодавство України не містить а ні визначення поняття засобу масової інформації в мережі Інтернет, а ні спеціального нормативно-правового акту, який би визначав їх статус, порядок створення, засади діяльності тощо. Також проблемним є розмежування діяльності журналістів у Інтернет-мережі та блогерів, інших користувачів, що активно збирають та розповсюджують суспільно значущу інформацію в електронному вигляді.

Проблемам, пов'язаним з розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячене цілий ряд фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Проблематикою кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова та ін.

Мета дослідження – вироблення рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері правової регламентації та кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності журналістів в мережі Інтернет.

Завдання дослідження полягає у проведенні правового аналізу національного законодавства та законодавства зарубіжних країн у сфері правової регламентації та кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності журналістів в мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми правового врегулювання цієї сфери передусім пов'язана з активізацією медіатрафіку українських засобів масової інформації у мережі Інтернет. За результатами досліджень українського сегмента мережі за станом на 2004 р. існувало близько 380 видань, що становило 7% від загальної кількості українських серверів [1]. Сьогодні Інтернет-ЗМІ швидко завойовують, і навіть відвойовують у інших видів ЗМІ свою аудиторію. За даними досліджень маркетингової дослідницької компанії InMind, на середину 2010 р. аудиторія Інтернету в Україні сягала 12,6 млн. регулярних користувачів, а це 32% всього населення України. Порів-

няно з даними на кінець 2009 р. кількість користувачів за півроку збільшилася на 4%. Цей факт вказує на невпинну експансію Інтернету. З огляду на те, що 75% респондентів використовують мережу Інтернет як джерело новин, стає зрозумілою й очевидною перспектива вивчення специфіки мережевих ЗМІ. Переважно це сторінки популярних друкованих ЗМІ, основним завданням яких є не публікація матеріалів, а анонс чергового номера. Справжніх мережевих газет і журналів, що постійно оновлюються, а тим більше коментарів та аналітичних матеріалів в українському сегменті, значно менше. Подібний стан нормативно-правового забезпечення діяльності Інтернет-ЗМІ призводить до низки проблем розвитку в сфері забезпечення громадян інформацією та передусім – забезпечення необхідних умов роботи для самих Інтернет-ЗМІ. Серед таких проблемних моментів:

− не поширення на журналістів Інтернет-видань положень законодавства щодо традиційних ЗМІ; статус журналіста в Інтернеті трансформується і є недостатньо визначеним у силу особливостей Мережі. Сучасне українське законодавство у сфері масової інформації практично не враховує ці особливості і потребує вдосконалення;

− відсутність можливості забезпечення для Інтернет-журналістів прав і гарантій пов'язаних з професійною журналістською діяльністю (зокрема, при отриманні інформації, збереженні таємниці авторства та джерел інформації, зверненні до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів тощо);

− можливість появи в середовищі Інтернет-ЗМІ видань, що своєю діяльністю дестабілізують роботу всього середовища Інтернет-ЗМІ.

Актуалізується дане питання з огляду на особливості кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності ЗМІ в Україні. Українське законодавство встановлює кримінальну відповідальність за умисне перешкоджання професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Враховуючи законодавчі недоліки формулювання кримінально-правової норми, у правоохоронних органів виникають суттєві труднощі в правозастосовній діяльності щодо питань визначення статусу журналіста, професійної діяльності та поняття перешкоджання такій діяльності.

Згідно з більшістю науково-практичних коментарів, потерпілим від злочину за ст. 171 КК України може бути тільки особа, яка підпадає під законодавче визначення «журналіст». При цьому необхідно враховувати не тільки характер діяльності, що виконується особою, але і формальний критерій – належність до певного засобу масової інформації на підставі трудових чи інших договірних відносин. Відсутність такого зв'язку, виключає кримінально-правовий захист осіб, які здійснюють збір, зберігання і розповсюдження інформації. Таким чином, нерозповсюдження законодавства про засоби масової інформації, про інформацію на сферу Інтернет-відносин, блогосферу виключає правовий захист учасників таких відносин. В даний час журналісти Інтернет-видань, блогери, власники Інтернет-сторінок знаходяться поза правовим полем регулювання журналістської діяльності. І якщо до останнього часу Інтернет не міг розглядатися у якості загальнодоступного засобу масової інформації в порівнянні з традиційними

радіо-, телевізійними та друкованими ЗМІ, то зараз Інтернет-журналістика стає істотною складовою інформаційної індустрії в Україні, а Інтернет-ЗМІ для українських користувачів – найважливішим джерелом інформації.

Сучасний сегмент Інтернет-ресурсів у сфері розповсюдження масової інформації можна умовно поділити на чотири великі групи [2, с. 4].

1. Інтернет-ЗМІ – інформаційні агентства. До цієї категорії слід віднести Інтернет-ЗМІ, які повністю забезпечують своє утримання власними силами (насамперед це сайти інформаційних агентств – УНІАН, «Укрінформ», «Українські новини», «Интерфакс-Украина», «Ліга Бізнесінформ» та ін.).

2. Онлайн-версії друкованих ЗМІ, сайти радіостанцій і телеканалів. До цієї групи відносяться Інтернет-ЗМІ, що мають «офлайнових батьків», а також сайти телеканалів і радіостанцій (наприклад, сайти газет «Бизнес», «Дзеркало тижня», «Сегодня», «Факты», телеканалів ICTV, «Перший національний», «Телеканал Интер» і ряду інших). Інтернет-версіям друкованих ЗМІ властива перепублікація оригінальних матеріалів з тих журналів і газет, з якими вони мають ідентичну назву. Сайтам телеканалів і радіостанцій ж «ретрансляція» аудіовізуального контенту. Головна мета мережевих аналогів традиційних ЗМІ – розширення можливостей «батьківського» ЗМІ, отримання додаткового доходу від реклами, а також залучення нової аудиторії. Інтернет-ЗМІ цієї групи в цілому також зареєстровані як ЗМІ.

3. Інтернет-ЗМІ, що не мають офлайнових аналогів. До даної групи відносяться Інтернет-ЗМІ, що не мають друкованих версій (наприклад, «Українська правда», «Главред», «Левый берег», «Обозреватель», «Чемпион», «Кореспондент» , «ForUm», «Цензор.нет» та аналогічні).

Поряд з ексклюзивним контентом ці ЗМІ публікують досить велику кількість запозичених матеріалів, далеко не завжди глибоко перероблених (принцип новинного агрегатора, тобто розміщення чужих матеріалів з посиланням на джерело). Інтернет-ЗМІ цього типу більшою мірою залежать від рекламних доходів, так як змушені самі просувати власний бренд. Чинне законодавство не відносить вказану групу до засобів масової інформації, позбавляючи їх відповідних прав та повноважень.

4. Інші Інтернет-ЗМІ, рекламні сайти. Інтернет-ЗМІ даної категорії далеко не завжди можна назвати ЗМІ в повному розумінні слова. Як правило, вони переслідують цілі, що не збігаються з тими, які пропагуються журналістикою, або ж «маскуються» під ЗМІ для залучення читачів і отримання прибутку від реклами. Реклами на сторінках таких Інтернет-ЗМІ дуже багато, часом більше 50 відсотків. Значну частину контенту становлять матеріали низької якості, нерідко підносяться, як сенсації.

Окремої уваги заслуговують блоги та Інтернет-сторінки користувачів, які збирають та розповсюджують суспільно значущу інформацію. В більшості випадків така інформація стосується актуальних проблем окремих локальних місць (районів, міст, селищ), однак залучає в своє обговорення значну кількість мешканців певного регіону і може впливати на діяльність влади в цьому регіоні.

Враховуючи вказані особливості Інтернет-ЗМІ та чинне вітчизняне законодавство, правами журналістів та засобів масової інформації на сьогоднішній день можуть користуватись тільки ті мережеві ЗМІ, що мають оффлайнові аналоги. Вказане підтверджується ст. 22 Закону України «Про інформацію» та ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», які визначають засоби масової інформації як засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації, а журналіста – як творчого працівника друкованого засобу масової інформації.

Аналіз сучасних міжнародних правових норм і рекомендацій щодо діяльності Інтернет-ЗМІ дозволяє констатувати, що вони передусім грунтуються на принципах стимулювання саморегуляції їхньої діяльності та мінімізації державного контролю і обмежень на поширення інформації в Інтернеті, неможливості встановлення обмежень для контенту в Інтернеті, більших, ніж обмеження для інших медіа (зокрема, на цьому зосереджена низка документів, прийнятих Радою Європи – Резолюція № 1120 «Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію» (1997 р.), «Декларація про Європейську політику у сфері нових інформаційних технологій» (1999 р.), «Де-

кларація про свободу комунікацій в Інтернеті» (2003 р.)). Водночас в міжнародних правових нормах значна увага приділяється протидії розповсюдженню протизаконного контенту в мережі Інтернет. Зокрема, в прийнятому Європейським Союзом «Плані заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом» (від 1 січня 1998 р.) надається тлумачення поняттям «матеріали протизаконного змісту» та «матеріали засуджуючого змісту».

Слід зазначити, що такі країни, як США і Англія, просто не мають окремого законодавства для ЗМІ. Будь-яка інформаційна діяльність в цих державах регулюється на підставі цивільного, кримінального та іншого законодавств. Тому виділення мережевих засобів масової інформації з усієї маси Інтернет-ресурсів не є для них серйозною проблемою. Правовою базою для вирішення виникаючих проблем у сфері Інтернет-діяльності є чинне загальне законодавство [3]. Зокрема, Верховний Суд США в 1996 р. скасував на підставі Першої поправки Закон про регулювання Інтернету, а в 1988 р. Верховний Суд штату Нью-Йорк прийняв рішення, відповідно до якого всі Інтернет-сайти незалежно від їх змісту та професійного рівня вважаються засобами масової інформації. Таким чином, будь-який автор, який публікує свої матеріали в Мережі, вважається журналістом незалежно від наявності відповідного свідоцтва або приналежності до редакції і має право одержувати і поширювати інформацію, як це роблять співробітники інших ЗМІ [4].

У Франції Державна рада з юридичних питань в 1988 р. зробила висновок про відсутність необхідності створювати окреме правове поле для Інтернет-мереж, і логічним є застосування до них правових норм, що діють по відношенню до інших ЗМІ [5].

З іншого боку, окремі держави намагаються посилити контроль в інформаційній сфері взагалі та в мережі Інтернет зокрема. Затвердити на міжнародному рівні більш жорсткі правила з регулювання Інтернету та розділити сферу контролю над ним за фактичними державними кордонами намагалися Росія, КНР і арабські країни під час Всесвітньої конференції міжнародного електрозв'язку в Дубаї (3–15 грудня 2012 р.). Головним підсумком конференції стало підписання нового Регламенту міжнародного електрозв'язку, проте, у відповідності до п. 2 ст. 10 Регламенту, він та додаткові резолюції не мають обов'язкового характеру [6].

Узагальнюючи наявну зарубіжну практику правового регулювання інформаційної діяльності Інтернет-ЗМІ, можна виокремити два глобальних підходи. Так, «східний підхід» передбачає більш прискіпливий контроль з боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність певного виду премодерування інформаційних ресурсів, зокрема, в мережі Інтернет, у межах політичної ідеології країни, мінімізації саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. У Росії триває робота зі створення норм, за допомогою яких можна було б регулювати та контролювати діяльність Інтернет-ЗМІ. Важливий крок у цьому напрямку був зроблений в 2010 р. Пленумом Верховного суду РФ, який прийняв Постанову «Про практику застосування судами Закону РФ про ЗМІ». Багато положень цієї Постанови безпосередньо стосуються Інтернет-ЗМІ, вказують на застосовність норм закону до Інтернет-ЗМІ, націлюють такі ЗМІ на дотримання обов'язків, що стосуються друкованих ЗМІ. Останні тенденції в законодавстві РФ також свідчать про наполегливе бажання влади посилити контроль за діяльністю в мережі Інтернет, обмежити свободу слова та право на інформацію. Так, на підставі Закону РФ «Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації» з 1 серпня 2014 р. власники всіх популярних сайтів і сторінок в Інтернеті[1], а також акаунтів в соцмережах зобов'язані зареєструвати їх Роскомнадзорі і виконувати російське законодавство незалежно від профілю сайту або сторінки, місця його розміщення та реєстраційної зони [7]. Порушення вимог цього Закону «тягне за собою кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність відповідно до законодавства Російської Федерації».

Однак в той же час вказані зміни до закону не прирівнюють блоги та їх авторів до ЗМІ, що, в свою чергу, виключає наявність аналогічних прав зазначеної категорії громадян. До речі, в Республіці Казахстан, відповідно до Закону «Про засоби масової інформації», до ЗМІ поруч із періодичними друкованими виданнями, радіо– і телепрограмами, кінодокументалістикою, аудіовізуальними записами та іншими формами періодичного або безперервного публічного розповсюдження масової інформації також віднесено Інтернет-ресурси (ст. 1) [8].

На відміну від «східного» «західний підхід» базується на принципах свободи користування інформаційними ресурсами, встановлення розумного балансу між нормативно-правовою базою та інструментами саморегуляції, регулювання державою найважливіших положень, які в основному стосуються загальних принципів і технічних стандартів інформаційної діяльності, а також визнанням того, що незаконно в режимі оффлайну, є незаконним і в режимі онлайну [9].

До сказаного слід додати, що вітчизняне законодавче визначення поняття «журналіст» не охоплює собою значне коло осіб, які займаються отриманням, збором, зберіганням та розповсюдженням суспільно значимої інформації. Правоохоронні органи в такій ситуації йдуть шляхом буквального тлумачення закону, що в багатьох випадках виключає можливість застосування ст. 171 КК України. Навпаки, КК Грузії передбачає кримінальну відповідальність не тільки за перешкоджання законній діяльності журналістів, а й за посягання на свободу слова. Кримінально караним є незаконне перешкоджання здійсненню свободи слова чи права на отримання або розповсюдження інформації, що спричинило значну шкоду або вчинене з використанням службового становища (ст. 153 КК Грузії). Кримінальний кодекс Республіки Молдова передбачає кримінальну відповідальність не тільки за перешкоджання діяльності журналістів, але й засобу масової інформації в цілому (ст. 180-1 КК Республіки Молдова). Ст. 180-2 КК Республіки Молдова передбачає відповідальність за цензуру, а саме необгрунтоване спотворення журналістського матеріалу або необгрунтована заборона поширювати будь-яку інформацію керівництвом публічного засобу масової інформації.

Право на свободу слова означає право на свободу вираження своїх думок, поглядів, переконань, право отримувати з будь-яких джерел відкриту інформацію, зберігати її, поширювати без будь-яких обмежень. Ст. 204 КК Республіки Білорусь, ст. 180 КК Республіки Молдова передбачають відповідальність за відмову в наданні громадянину інформації, тобто незаконній відмові посадовою особою у наданні громадянину зібраних у встановленому порядку документів і матеріалів, що безпосередньо зачіпають його права, свободи і законні інтереси, або надання йому неповної або умисно спотвореної інформації, що спричинили заподіяння істотної шкоди правам, свободам і законним інтересам громадянина. Ст. 197 КК Республіки Білорусь встановлює кримінальну відповідальність за переслідування громадян за критику, а саме утиск посадовою особою прав, свобод і законних інтересів громадянина за направлення ним в державні органи або громадські об'єднання пропозицій, заяв чи скарг, що містять критику, або за виступи з критикою в іншій формі. Таким чином, кримінально-правове забезпечення права на свободу слова та інформацію не тільки засобів масової інформації, але

[1] Власник сайту і (або) сторінки сайту в мережі Інтернет, на яких розміщується загальнодоступна інформація та доступ до яких протягом доби становить більше трьох тисяч користувачів мережі Інтернет.

й інших громадян дозволяє забезпечити більш дієвий захист контенту та його власників і користувачів у мережі Інтернет навіть без законодавчого визнання їх засобами масової інформації.

Висновки. Для вирішення проблеми правового та кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності ЗМІ в мережі Інтернет необхідно встановити розумний баланс між нормативно-правовою базою та інструментами саморегуляції в Мережі. Практика цивілізованих країн демонструє, що саме механізми самоконтролю є найдієвішими та викликають довіру до тих, хто їх створює.

Законодавче закріплення правового статусу Інтернет-ЗМІ є одним із концептуальних завдань українського сегмента Інтернету. Прийняття відповідних законодавчих актів поширило б на Інтернет-ЗМІ дію законів та дозволило б забезпечити діяльність Інтернет-ЗМІ у межах правового поля держави.

На сьогодні мережеві автори цілком можуть бути прирівняні до журналістів, щоправда, умовою визнання такого автора журналістом має бути професійне збирання, одержання, створення та підготовка інформації для друкованого ЗМІ. Наведені аргументи дають підстави зробити висновок, що поняття «журналіст» у правовому контексті не може бути застосоване до творчих працівників, власників Інтернет-сторінок, блогерів та інших користувачів. Таким чином, визначення статусу журналіста в мережі Інтернет з відповідними правами та обов'язками напряму залежить від визнання Інтернет-ЗМІ засобами масової інформації.

Кримінально-правовий захист свободи слова не повинен обмежуватись сферою друкованих ЗМІ, телебаченням та радіомовленням, але й стосуватись журналістів електронних ЗМІ.

Доцільним є розгляд питання про розширення кримінально-правової охорони права людини на вільне вираження своїх поглядів і переконань, інформацію шляхом встановлення відповідальності за цензуру, посягання на свободу слова, переслідування громадян за критику, перешкоджання в отриманні та розповсюдженні громадянами інформації.

Встановлення ж правових обмежень свободи слова та права на інформацію в мережі Інтернет повинно відповідати загальним тенденціям у сфері правового обмеження діяльності ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевчук О. Проблеми інформаційної безпеки України / О. Шевчук // Матеріали доповіді на міжнародних парламентських слуханнях «Проблеми інформаційної діяльності, дотримання свободи слова». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://joumlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1439.

2. Кучер Е.Д. Статус журналиста в Интернете: правовой и этический аспекты : автореф. дис. … к. филолог. н. : спец. 10.01.10 «Журналистика» / Е.Д. Кучер. – М., 2011. – 17 с.

3. Mass Media Act (Zakon o medijih; ZMed) Ljubljana, 25 April 2001. № 010-01/99-8/3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.srdf.si/File/predpisi/mass_media_act.doc.

4. Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. документів, матеріалів, статей / За заг. ред. О. Святоцького. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 368 с.

5. Іванов В. Правове регулювання Інтернет. Деякі аспекти / В. Іванов // Права человека в Украине: информационный портал Харьковской правозащитной группы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.khpg.org/ru/index.php?id=1039006699.

6. Заключительные акты: Всемирная конференция по международной электросвязи (Дубай, 15.12.2012 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://wftp3.itu.int/pub/epub_shared/GS/WCIT-12/R/web/flipviewerxpress.html.

7. Федеральний закон від 27.07.2006 р. «Про інформацію, інформаційні технології і про захист інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.garant.ru/12148555/.

8. О средствах массовой информации : Закон Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.11.2010 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medialaw.asia/document/-7465.

9. Цехан Д. Правове регулювання мережі Інтернет як передумова її декриміналізації / Д. Цехан // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 65. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://194.44.242.244/Portal//Soc_Gum/Apdip/2012_65/Tsekhan.pdf.